

Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Instytut Prawa Karnego

Autoreferat rozprawy doktorskiej

mgr Anna Weronika Dzik, LL.M. Eur.

Sukcesja statusu karnoprosesowego spółki kapitałowej
Succession of criminal proceeding status of the capital company

Promotor: dr hab. Szymon Pawelec, prof. UW

Recenzenci: prof. dr hab. Wojciech Cieślak
dr hab. Barbara Janusz-Pohl, prof. UAM

Warszawa 2021

Spis treści

- I. Temat rozprawy i uzasadnienie jego wyboru
- II. Cele i wiodące tezy badawcze rozprawy
- III. Metodologia
- IV. Struktura rozprawy i przegląd treści poszczególnych rozdziałów
- V. Główne konkluzje

I. Temat rozprawy i uzasadnienie jego wyboru

Rozprawę doktorską poświęcono problematyce ciągłości statusu karnoprosesowego spółki kapitałowej. W rozważaniach skupiono się na analizie dopuszczalności kontynuacji i sukcesji uniwersalnej wybranych ról karnoprosesowych spółki w przypadku poddania jej przewidzianym przez przepisy Kodeksu spółek handlowych procesom transformacyjnym, jak również w sytuacji jej likwidacji.

Determinując ramy rozważań zdecydowano się na objęcie nimi zarówno spółek akcyjnych (jako spółek o „czysto kapitałowym“ charakterze), jak i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością – przede wszystkim ze względu na powszechność występowania tych podmiotów w obrocie gospodarczym. Kolejnym istotnym krokiem ku ostatecznemu nakreśleniu ram podjętej analizy było jej ograniczenie do dwu form uczestnictwa spółki kapitałowej w postępowaniu karnym *sensu largo*: karnoprosesowej roli pokrzywdzonego oraz podmiotu odpowiedzialnego na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych¹. Takie ujęcie aspektów karnoprosesowej aktywności spółek kapitałowych – zarówno jako strony czynnej, jak i strony biernej postępowania – pozwoliło na ukazanie możliwie najszerszego obrazu wszelkich trudności ujawniających się przy zaangażowaniu w postępowanie karne podmiotów niebędących osobami fizycznymi, zapewniając tym samym poczynionym uwagom dość uniwersalny charakter.

Do takiego ukształtowania ram pracy badawczej przyczynił się szereg czynników.

Przyjęty zakres tematyczny dotyka instytucji leżących na styku prawa karnego oraz prawa handlowego. Na wstępie można zaznaczyć, że już sama interferencja dwu – z pozoru przecież dość

¹ Ustawa z dnia 28 października 2002 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz.U. nr 197, poz. 1661 ze zm.; dalej jako: „ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych“, „u.o.p.z.“.

odległych – gałęzi prawa stwarza obszerne pole do interpretacji, a przenikanie się instytucji właściwych prawu prywatnemu z zagadnieniami natury karnoprocesowej dostarcza wielu poważnych wątpliwości, które nie przybierają wymiaru wyłącznie teoretycznego.

Pomimo rozlicznych wątpliwości, które rysują się na tle obranej za przedmiot rozważań tematyki, nie poświęcono jej dotychczas dostatecznej uwagi w literaturze przedmiotu. Analizowana w niniejszej rozprawie problematyka była wprawdzie w przeszłości częściowo przedmiotem zainteresowania pojedynczych autorów, jednak nie sposób oprzeć się wrażeniu, że z jednej strony pewne zagadnienia nie zostały wyczerpane w związku z czym konieczne stało się ich pogłębienie, a z drugiej jednak – pomimo dość uszczegółowionej analizy – celowe było ich uaktualnienie i uzupełnienie. Powściągliwość doktryny w odniesieniu do przedmiotowych kwestii istotnie wpłynęła więc na dobór tematyki pracy badawczej.

Kolejnym czynnikiem znacząco determinującym przedmiot dysertacji jest doniosłość praktyczna poruszanych w jej ramach zagadnień. Przejawia się ona na kilku płaszczyznach.

W świadomości należy zachować nie tylko mnogość przewidzianych przez przepisy Kodeksu spółek handlowych przeobrażeń, którym poddana może zostać spółka kapitałowa², ale również dostrzegalną w ostatnich latach intensyfikację procesów gospodarczych. Uprawnione wydaje się przypuszczenie, że stopień karnoprocesowej aktywności spółek kapitałowych będzie stale wzrastał. Powyższe widoczne jest chociażby na tle podejmowanych w ostatnim czasie działań legislacyjnych zmierzających do zwiększenia efektywności mechanizmów przewidujących odpowiedzialność karną osób prawnych³ – podkreślenia wymaga, że aktywność ustawodawcy krajowego w tym

² Wśród nich wymienić należy procesy transformacyjne, tj. przekształcenie uregulowane w art. 551 i n. k.s.h., łączenie, o którym mowa w art. 491 i n. k.s.h. oraz instytucję podziału spółki ujętą w art. 528 i n. k.s.h. Dodatkowo nie należy tracić z oczu procesu likwidacji spółki. Regulacje dotyczące likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zawarte zostały w przepisach art. 270-290 k.s.h., a te poświęcone spółce akcyjnej w art. 459-478 k.s.h.

³ Mowa tu o projekcie ustawy z dnia 11 stycznia 2019 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary; projekt skierowany do Sejmu dostępny na stronie internetowej: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/\\$file/8-020-1211-2019.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/$file/8-020-1211-2019.pdf); dostęp na dzień 1 czerwca 2021 roku; dalej jako „projekt nowej ustawy“.

zakresie doskonale wpisuje się we współczesne trendy legislacyjne państw europejskich⁴, a ożywienie dyskursu wokół odpowiedzialności osób prawnych zauważalne jest nie tylko na gruncie rodzimego porządku prawnego. Problematyka odpowiedzialności spółek kapitałowych jako podmiotów zbiorowych może więc (zgodnie z intencją projektodawcy) w najbliższych latach tylko zyskać na znaczeniu.

De lege lata trudności interpretacyjne w odniesieniu do sfery prawa karnego procesowego pojawiają się już na tle literalnego brzmienia fundamentalnych zasad rządzących poszczególnymi procesami transformacyjnymi. Przepisy k.s.h. konstytuujące zasadę kontynuacji (art. 553 § 1 k.s.h.) i zasady sukcesji uniwersalnej (art. 494 § 1 k.s.h. i art. 531 § 1 k.s.h.) nie odnoszą się *explicite* do praw i obowiązków natury karnoprosesowej. Dodatkowo na powyższe nakłada się wspomniana już trudność: karnoprosesowym aspektem sukcesji uniwersalnej w literaturze przedmiotu nie poświęcono dotychczas należytej uwagi. Komentatorzy czyniący refleksje nad przepisami art. 494 § 1 k.s.h. lub art. 531 § 1 k.s.h. koncentrują je przede wszystkim wokół powiązanych zagadnień cywilno- i administracyjnoprawnych, korporacyjnych, a także dotyczących stosunków pracowniczych, najczęściej przemilczając jednak sferę karnoprawną.

Odnosząc powyższe do wybranych ról karnoprosesowych już *prima facie* widoczne są pewne wątpliwości interpretacyjne. W odniesieniu do pokrzywdzenia ogniskują się one przede wszystkim na dwu płaszczyznach: (i) wokół kodeksowej definicji z art. 49 § 1 k.p.k., a w szczególności sformułowanej tam przesłanki bezpośredniości; (ii) wokół przewidzianej w art. 52 § 1 k.p.k. konstrukcji swoistego następstwa procesowego na wypadek śmierci pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną i jednoczesnego braku tożsamej regulacji odnoszącej się do osób prawnych. Nie mniejsze trudności interpretacyjne daje się dostrzec na tle obecnie obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych – ustawodawca nie zdecydował się bowiem na uregulowanie wpływu transformacji podmiotu zbiorowego na sferę jego odpowiedzialności. Tymczasem należy podkreślić jak pilna jest potrzeba przesądzenia o ciągłości odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Z jednej strony odrzucenie możliwości kontynuacji lub sukcesji

⁴ W tym kontekście wspomnienia wymaga w szczególności dająca się w ostatnich miesiącach zaobserwować aktywność niemieckiego ustawodawstwa, która znalazła odzwierciedlenie w treści projektu niemieckiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (*Gesetz zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaft*; projekt ustawy z dnia 16 czerwca 2020 roku dostępny na stronie internetowej: https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/RegE_Staerkung_Integritaet_Wirtschaft.pdf;jsessionid=2666F762F629A30BE19FEF17C7809CB3.1_cid324?__blob=publicationFile&v=2; dostęp na dzień 1 czerwca 2021 roku).

odpowiedzialności podmiotu zbiorowego oznaczałoby, że poddanie go transformacji każdorazowo prowadzi do ustania odpowiedzialności, co z kolei kreowałoby nietrudną do dostrzeżenia furtkę do nadużyć⁵. Jednakże zaakceptowanie ciągłości odpowiedzialności podmiotu zbiorowego również wywoła niebagatelne skutki dla praktyki transakcyjnej – wówczas na znaczeniu zyska bowiem rola badania *due diligence*, którego tradycyjny zakres zdecydowanie powinien ulec poszerzeniu o sferę prawa karnego *sensu largo*. Ponadto jednoznaczne przesądzenie o trwałości odpowiedzialności podmiotu zbiorowego po jego transformacji przynajmniej częściowo wpłynie na proces decyzyjny dotyczący przejmowania spółek zagrożonych odpowiedzialnością na podstawie wspomnianej ustawy – powyższe dodatkowo wzmacnia tezę o doniosłości poruszanej w ramach dysertacji tematyki.

Ponadto już w tym miejscu można zasygnalizować, że na wyeksponowanie zasługiwała także odmienność skutków procesów transformacyjnych prowadzących do ustania bytu prawnego spółki od wygaśnięcia jej bytu prawnego na skutek likwidacji. Na tym tle – ponownie mając na uwadze poświęcony osobom fizycznym przepis art. 52 § 1 k.p.k. – dostrzeżono kolejne niewypełnione jeszcze uwagami przedstawicieli doktryny pola do rozważań (także niepozbawione walorów praktycznych).

Formułując zatem najważniejsze motywy, którymi kierowano się przy doborze tematyki pracy badawczej, należy wskazać: integracyjny charakter analizy obejmującej zagadnienia leżące na pograniczu prawa handlowego i prawa karnego procesowego oraz sporadyczność podejmowania tego typu analiz w literaturze przedmiotu; niewyczerpanie problematyki ciągłości statusu karnoprosesowego spółki kapitałowej w piśmiennictwie; doniosłość praktyczna tego zagadnienia.

⁵ Warto zaznaczyć, że problem unikania odpowiedzialności poprzez poddanie spółki transformacji przybiera realny wymiar i nie jest obcy innym gałęziom prawa (w szczególności prawu kartelowemu), a ze względu na swą doniosłość niejednokrotnie stawał się przedmiotem rozważań judykatury – zarówno na poziomie europejskim i na poziomach krajowych. W tym kontekście na marginesie wskazać można na dorobek prawa niemieckiego, gdyż poruszane zagadnienie doczekało się tam licznych komentarzy. Znany prawu kartelowemu problem polegający na możliwości uniknięcia sankcji przez spółkę matkę poprzez poddanie spółek córek restrukturyzacji (określany w doktrynie niemieckiej jako *Wurstlücke*) został dostrzeżony przez ustawodawcę. Wspomnieć można, że pokłosiem powyższego była nowelizacja § 81 niemieckiego prawa konkurencji (*Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen*), która weszła w życie 1 czerwca 2017 roku. Interesujący z punktu widzenia pracy badawczej jest fakt, że przedmiotowy przepis stał się przyczynkiem do wprowadzenia jego odpowiednika w projekcie niemieckiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (*Gesetz zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaft*) z dnia 16 czerwca 2020 roku – §§ 6-7 projektowanej regulacji przewiduje ciągłość odpowiedzialności w przypadku poddania spółki transformacji.

II. Cele i wiodące tezy badawcze rozprawy

Przygotowywaniu rozprawy doktorskiej towarzyszyło dążenie do ukazania wielopłaszczyznowego przenikania się sfer prawa prywatnego oraz prawa karnego procesowego, dostrzegalnego każdorazowo przy zaangażowaniu osoby prawnej w mechanizmy natury karnoprosesowej. Poszczególne instytucje prawa karnego – wyjściowo o ściśle antropocentrycznym charakterze – już same w sobie dostarczają niekiedy wielu trudności interpretacyjnych, a pilna konieczność ich usunięcia pojawia się nawet przy zetknięciu z osobami fizycznymi. W obliczu zaangażowania osób prawnych w instrumenty prawa karnego niejednokrotnie dochodzi natomiast do spotęgowania wszelkich wątpliwości, które – poza wymiarem teoretycznym – często zyskują także doniosłość praktyczną. Przyczyny takiego stanu rzeczy należy upatrywać w samej istocie osób prawnych oraz swoistości ich funkcjonowania, determinowanych przez przepisy prawa prywatnego. Mając powyższe na uwadze za ogólny cel pracy przyjęto skierowanie uwagi na wspomniane problemy oraz uwypuklenie konieczności czynienia szerokich odwołań do prawa prywatnego przy determinacji statusu przysługującego spółce kapitałowej na gruncie karnoprosesowym.

Szczególnym motywem, którym kierowano się przygotowując rozprawę doktorską, była chęć zaproponowania rozwiązania interpretacyjnego, które zapewniałoby możliwie najszersze poszanowanie obu analizowanych sfer normatywnych – z jednej strony fundamentalnych zagadnień z zakresu prawa spółek, z drugiej zaś podstawowych zasad bliskich prawu karnemu procesowemu. Na tle analizowanej problematyki ciągłości statusu karnoprosesowego spółki kapitałowej starano się wykazać konieczność uznania jak najszerszego zakresu generalnych reguł sukcesji i kontynuacji charakterystycznych dla poszczególnych procesów transformacyjnych, a następnie zaprezentować kierunek interpretacyjny możliwy do przyjęcia zasadniczo już z punktu widzenia *de lege lata*.

W świetle powyższego – w odniesieniu do procesów transformacji – za wiodącą tezę badawczą dysertacji przyjęto uznanie skuteczności zasad kontynuacji i sukcesji uniwersalnej (*vide* art. 553 § 1 k.s.h., art. 494 § 1 k.s.h., art. 531 § 1 k.s.h.) także na gruncie karnoprosesowym *sensu largo*. Powyższą tezę odniesiono zarówno do karnoprosesowego statusu pokrzywdzonego, jak i do pozycji spółki w postępowaniu prowadzonym na podstawie przepisów ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

W celu weryfikacji powyższej tezy niezbędne było udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe, wśród których wymienić można następujące: (i) czy literalne brzmienie przepisów Kodeksu spółek handlowych konstytuujących zasadę kontynuacji (art. 553 § 1 k.s.h.), sukcesji uniwersalnej (art. 494 § 1 k.s.h.) oraz sukcesji uniwersalnej częściowej (art. 531 § 1 k.s.h.) pozwala na objęcie ich zakresem także sfery postępowania karnego?; jak również (ii) czy uszczegółowienie przez ustawodawcę wymienionych zasad poprzez odniesienie się *expressis verbis* w przepisach art. 553 § 2 k.s.h., art. 494 § 2 k.s.h., art. 531 § 2 k.s.h. do sfery prawa administracyjnego przy jednoczesnym przemilczeniu sfery prawa karnego procesowego stoi na przeszkodzie uznaniu, że również ta ostatnia objęta jest wspomnianymi zasadami?; (iii) czy w świetle kodeksowej definicji pokrzywdzonego z art. 49 § 1 k.p.k., a w szczególności zawartej w tym przepisie przesłanki „bezpośredniości zagrożenia lub naruszenia dobra prawnego“, możliwe jest przyznanie następcy prawnemu pokrzywdzonej spółki (tj. spółce będącej beneficjentem procesu łączenia albo podziału) karnoprosesowego statusu pokrzywdzonego?; (iv) czy podstawy ciągłości statusu pokrzywdzenia po dokonaniu transformacji można by upatrywać w przepisie art. 52 § 1 k.p.k. odnosząc go w drodze *analogiae legis* do kategorii osób prawnych?; (v) jak wobec braku w obecnie obowiązującej ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych regulacji dotyczących wpływu transformacji spółki na przypisywaną jej odpowiedzialność ocenić możliwość uznania ciągłości takiego rodzaju odpowiedzialności?; (vi) czy represyjny charakter odpowiedzialności konstytuowanej przez ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych sprzeciwia się uznaniu ciągłości odpowiedzialności w wypadku poddania spółki procesom transformacji?

Jednocześnie następstwom poszczególnych procesów transformacyjnych należało przeciwstawić skutki ustania bytu prawnego spółki wskutek przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego. Jako kolejną z głównych tez badawczych należy wskazać stwierdzenie o braku ciągłości statusu karnoprosesowego spółki w wypadku jej likwidacji. W odniesieniu do przysługującego spółce statusu pokrzywdzonego powyższe sprowadza się do odrzucenia możliwości rozciągnięcia pokrzywdzenia na wspólników i akcjonariuszy likwidowanej spółki; zaś w odniesieniu do odpowiedzialności spółki jako podmiotu zbiorowego – do każdorazowego uznania ustania odpowiedzialności podmiotu zbiorowego wraz z wygaśnięciem jego bytu prawnego.

Pojawiające się na tym tle zagadnienia szczegółowe sprowadzić można przede wszystkim do następujących wątpliwości: (i) czy – a jeśli tak – to na jakiej podstawie, możliwe jest zagwarantowanie wspólnikom i akcjonariuszom uprawnienia do wykonywania praw

pokrzywdzonej spółki po ustaniu jej bytu prawnego?; (ii) czy w pewnych konfiguracjach faktycznych możliwe jest uznanie bezpośredniego pokrzywdzenia wspólników i akcjonariuszy czynem przestępnym wymierzonym w dobro spółki?; (iii) czy dopuszczalne jest posłużenie się zabiegiem *analogiae legis* do przepisu art. 52 § 1 k.p.k. i – na tej podstawie – uznanie konstrukcji swoistego następstwa procesowego wspólników i akcjonariuszy pokrzywdzonej spółki, której byt prawny ustał?

III. Metodologia

Osiągnięciu tak zakreślonych celów posłużyła dobrana metodologia badawcza.

Pierwszorzędną rolę odegrała metoda formalno-dogmatyczna, polegająca na analizie relewantnych dla rozważanej tematyki przepisów obowiązujących z zastosowaniem reguł wykładni językowej, celowościowej oraz systemowej.

Dzięki niej możliwe stało się sformułowanie wniosków *de lege lata*, jak również pewnych postulatów *de lege ferenda*. Należy nadmienić, że przyjęta metoda dogmatyczna została miejscami wzbogacona o analizę historyczną – taki zabieg stał się celowy chociażby przy interpretacji poszczególnych elementów definicji pokrzywdzonego ujętej w przepisie art. 49 § 1 k.p.k., jak również przy czynieniu uwag dotyczących pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym.

Choć rozprawa doktorska odnosi się do prawa polskiego, to w ramach prowadzonych badań posiłkowo posłużono się także metodą prawnoporównawczą. Odwołania natury komparatystycznej poczyniono jedynie w wybranych miejscach analizy – najczęściej w celu wzmocnienia argumentacji dogmatycznej poprzez zidentyfikowanie różnic i podobieństw pomiędzy rozwiązaniami funkcjonującymi w rodzimym porządku prawnym, a funkcjonującymi w porządkach prawnych państw obcych; niekiedy odwołania do regulacji obcych porządków prawnych pozwalały na bardziej wnikliwą ocenę regulacji danej instytucji na poziomie krajowym i osadzenie jej w szerszym kontekście normatywnym. Celowość poczynienia uwag prawnoporównawczych dostrzeżono zwłaszcza przy okazji dokonywania charakterystyki mechanizmów odpowiedzialności represyjnej osób prawnych – za referencyjne w tym kontekście przyjęto regulacje prawa niemieckiego, francuskiego, holenderskiego i włoskiego. Uwagi o charakterze komparatystycznym wzbogaciły także rozważania nad figurą pominięcia osobowości prawnej spółki, które nie byłyby

kompletne bez chociażby lakonicznego nawiązania do amerykańskiej doktryny *piercing the corporate veil* czy też dorobku literatury i judykatury niemieckiej w tym zakresie.

Szczegółowej analizie poddano także orzecznictwo sądowe – zarówno krajowe, jak i europejskie. Konieczność odwołania się do dorobku judykatury powstała w szczególności na tle problematyki wpływu transformacji spółek kapitałowych na odpowiedzialność na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Niezwykle pomocna w tym zakresie okazała się być eksponowana w bogatym orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej doktryna odpowiedzialności następcy prawnego (*successor liability*).

IV. Struktura rozprawy i przegląd treści poszczególnych rozdziałów

Rozprawa składa się z uwag wprowadzających, czterech rozdziałów oraz wniosków końcowych. Pracę podzielono na dwie części: Część Pierwsza (zatytułowana „Zagadnienia Ogólne“) posłużyła nakreśleniu fundamentalnych dla całej rozprawy zagadnień natury teoretycznej związanych z istotą spółek kapitałowych oraz wybranymi rolami karnoprosesowymi, w których mogą one występować; w Części Drugiej („Zagadnienia Szczegółowe“) podjęto zaś szczegółowe rozważania poświęcone wpływowi procesów przeobrażeń na status karnoprosesowy przysługujący spółce kapitałowej.

W Rozdziale I poczyniono uwagi nad wybranymi zagadnieniami dotyczącymi spółek kapitałowych, przede wszystkim wokół ich podmiotowości i osobowości prawnej czy pozycji wspólników i akcjonariuszy w spółce. Charakterystyce poddano także poszczególne procesy transformacyjne przewidziane przez przepisy Kodeksu spółek handlowych oraz rządzące nimi zasady kontynuacji i sukcesji uniwersalnej, jak również proces likwidacji spółki i jego skutki.

Rozdział II poświęcono problematyce statusu spółki kapitałowej w procesie karnym. Analizie poddano dwa aspekty uczestnictwa spółki kapitałowej w postępowaniu: rolę pokrzywdzonego oraz podmiotu odpowiedzialnego na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Odnośnie do pierwszej z ról karnoprosesowych poczyniono uwagi nad kodeksową definicją pokrzywdzonego – w pierwszej kolejności nakreślono jej ewolucję historyczną, by następnie przejść do uszczegółowionego omówienia kolejnych elementów definicji ujętej w przepisie art. 49 § 1 k.p.k. W tym miejscu pracy dokonano także charakterystyki pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jak i problematyki reprezentacji spółki kapitałowej – zarówno na poziomie ogólnym, jak i na gruncie karnoprosesowym. Następnie uwagę poświęcono kwestii

odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Przedstawiono zasady oraz węzłowe problemy towarzyszące koncepcji tego rodzaju odpowiedzialności osób prawnych odnosząc się zarówno do ustawy z dnia 28 października 2002 roku, jak i projektu nowej ustawy z dnia 11 stycznia 2019 roku, a uwagi te wzbogacono o wzmiankę prawnoporównawczą.

Rozważania zawarte w Rozdziale III dotyczą kluczowej dla całości rozprawy problematyki ciągłości statusu karnoprocesowego w obliczu transformacji spółki kapitałowej. Ich centralny punkt stanowią refleksje nad skutecznością generalnych reguł sukcesji uniwersalnej i kontynuacji na gruncie karnoprocesowym. Analizie poddano zatem wpływ poszczególnych procesów transformacyjnych – przekształcenia, łączenia i podziału spółki – wpierw na karnoprocesowy status pokrzywdzonego, a następnie na odpowiedzialność spółki jako podmiotu zbiorowego. W celu wyraźniejszego ukazania istoty problematyki sukcesji (kontynuacji) odpowiedzialności o charakterze (*quasi-*)karnym, a także towarzyszących jej kontrowersji, odwołano się do europejskiej praktyki orzeczniczej w zakresie odpowiedzialności następcy prawnego (*successor liability*). Problematyka *successor liability* doskonale znana jest gałęzi prawa konkurencji, a od lat narastające wokół niej orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i wypracowane w nim mechanizmy (znajdujące także odzwierciedlenie w orzecznictwie krajowym) z powodzeniem mogą dostarczyć argumentów przemawiających za ciągłością odpowiedzialności na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, a nawet posłużyć za wzór rozwiązania możliwego do przyjęcia w rodzimych realiach jurydycznych. W dalszej części Rozdziału dokonano przeglądu stanowisk doktryny w przedmiocie sukcesji i kontynuacji odpowiedzialności podmiotu zbiorowego na gruncie obowiązujących regulacji, a także – w relewantnym zakresie – przedstawiono planowane rozwiązania ujęte w projekcie nowej ustawy z dnia 11 stycznia 2019 roku. Dodatkowo za celowe uznano sformułowanie pewnych postulatów *de lege ferenda* pod ich adresem.

Rozdział IV zawiera rozważania dotyczące możliwości sukcesji statusu karnoprocesowego spółki kapitałowej w warunkach ustania jej bytu prawnego. Inaczej niż w rozdziale poprzedzającym skupiono się wyłącznie na sytuacji, w której do ustania bytu prawnego spółki dochodzi na skutek jej likwidacji. Pierwszorzędna kwestia poddana analizie w tym miejscu rozprawy to dopuszczalność rozciągnięcia statusu pokrzywdzenia spółki na jej wspólników i akcjonariuszy. Za niezwykle przydatne dla rozstrzygnięcia zaprezentowanych wątpliwości uznano nakreślenie problematyki pominięcia osobowości prawnej, w związku z czym zdecydowano się na pogłębienie ogólnych uwag zawartych w Części Pierwszej rozprawy. Dodatkowo poczyniono pewne cenne z punktu

widzenia dotykanej problematyki spostrzeżenia nad karnoprawnym pojęciem „dobra prawnego“ i „interesu spółki“. Analizując możliwości przyznania udziałowcom spółki przysługującego jej w postępowaniu karnym statusu pokrzywdzonego zaproponowano i rozważono dwa potencjalne rozwiązania: uznanie bezpośredniego pokrzywdzenia wspólników i akcjonariuszy czynem przestępnym wymierzonym w dobro spółki; posłużenie się *analogiam legis* do przepisu art. 52 § 1 k.p.k. regulującego swoistą konstrukcję następstwa procesowego pokrzywdzonych osób fizycznych. Ocenie poddano również wpływ ustania bytu prawnego spółki na drugą z wybranych ról karnoprosesowych – odpowiedzialność podmiotu zbiorowego, ponownie odnosząc się zarówno do obecnego stanu prawnego, jak i planowanych rozwiązań ujętych w ramy projektu z dnia 11 stycznia 2019 roku.

Na zakończenie pracy przywołane zostały najważniejsze wnioski.

V. Główne konkluzje

Podjęta w pracy analiza pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków odpowiadających zakreślonym na wstępie celom badawczym.

Nawarstwianie się instytucji właściwych sferze prawa prywatnego i postępowania karnego, jak również swoiste sprzężenie statusu cywilnoprawnego spółki kapitałowej z jej pozycją w postępowaniu karnym, eksponowane było właściwie w całości rozważań podjętych w ramach dysertacji. Powyższe uległo szczególnemu uwidocznieniu chociażby w świetle zestawienia uwag dotyczących istoty osobowości prawnej z poszczególnymi elementami kodeksowej definicji pokrzywdzonego, jak również zagadnienia reprezentacji spółki kapitałowej w postępowaniu karnym.

Przechodząc do charakterystyki wiodących wniosków płynących z podjętych w pracy rozważań należy wskazać przede wszystkim na uznanie skuteczności zasad kontynuacji i sukcesji uniwersalnej (częściowej) na gruncie karnoprosesowym *sensu largo*. Za normatywną podstawę uznania kontynuacji i sukcesji przysługującego spółce kapitałowej statusu karnoprosesowego należało przyjąć bezpośrednio przepisy Kodeksu spółek handlowych determinujące skutki poszczególnych procesów transformacyjnych, tj. art. 553 § 1 k.s.h., art. 494 § 1 k.s.h., art. 531 § 1 k.s.h.

Rozważania poświęcone ciągłości karnoprosesowego statusu pokrzywdzenia doprowadziły do wniosku, że ani literalne brzmienie przepisów k.s.h. konstytuujących zasadę kontynuacji i zasady sukcesji uniwersalnej (*vide* art. 553 k.s.h., art. 494 k.s.h., art. 531 k.s.h.) ani też fakt wymienienia w ich treści sfery prawa administracyjnego⁶ nie stoją na przeszkodzie objęcia ich zakresem sfery karnoprosesowej. Do przyjęcia wspomnianych regulacji kodeksowych za podstawę trwałości statusu pokrzywdzenia niezbędne było jednak dokonanie pewnego zastrzeżenia: uznaniu skuteczności zasad kontynuacji i sukcesji uniwersalnej na gruncie karnoprosesowym towarzyszyć musi liberalne podejście interpretacyjne względem treści art. 49 § 1 k.p.k., a dokładniej – zawartej w tym przepisie przesłanki „bezpośredniości zagrożenia lub naruszenia dobra prawnego”⁷.

W toku rozważań nad alternatywnym rozwiązaniem – przyjęciem przepisu art. 52 § 1 k.p.k. za podstawę uznania ciągłości karnoprosesowego statusu pokrzywdzonego – ujawniono natomiast szereg problemów interpretacyjnych uniemożliwiających w konsekwencji odniesienie tej regulacji do kategorii osób prawnych.

W tym miejscu nadmienić można, że pomimo licznych trudności interpretacyjnych ukazujących się na tle kodeksowej definicji pokrzywdzonego (związanych między innymi z problematyką prawidłowej identyfikacji indywidualnego przedmiotu ochrony poszczególnych przestępstw) nie dostrzeżono jednak konieczności formułowania postulatów o charakterze *de lege ferenda* w tym zakresie.

Również analiza zagadnienia kontynuacji i sukcesji odpowiedzialności podmiotu zbiorowego w obliczu jego transformacji doprowadziła do wniosku o słuszności upatrywania normatywnego źródła ciągłości tego statusu bezpośrednio w relewantnych przepisach k.s.h. Prowadzone rozważania wykazały w szczególności, że na przeszkodzie takiemu stwierdzeniu nie stoi represyjny charakter kształtowanej przez przepisy u.o.p.z. odpowiedzialności, a jego słuszność wzmocniana jest ważkimi argumentami natury pragmatycznej, szeroko eksponowanymi także w orzecznictwie europejskim. Powyższe wnioski odnoszą się oczywiście do obecnego stanu prawnego.

⁶ Por. treść art. 553 § 2 k.s.h., art. 494 § 2 k.s.h. i art. 531 § 2 k.s.h.

⁷ Zaznaczyć należy, że konieczność odwoływania się do nierestrykcyjnej wykładni wskazanego elementu kodeksowej definicji nie ujawnia się jednak przy ocenie karnoprosesowych skutków przekształcenia, które z uwagi na wyrażoną w art. 553 § 1 k.s.h. zasadę kontynuacji na tle pozostałych procesów transformacyjnych dostarczają najmniejszych trudności interpretacyjnych.

Wnioski sformułowane na tle projektu nowej ustawy z dnia 11 stycznia 2019 roku – ze względu na umieszczenie w jego treści wyodrębnionego Rozdziału poświęconego wpływowi połączenia, podziału lub przekształcenia podmiotu zbiorowego na możliwość przypisania mu odpowiedzialności – przedstawiają się nieco odmiennie. Z uwagi na dostrzeżenie pewnych niedociągnięć legislacyjnych wysunięto określone postulaty *de lege ferenda*, wśród których wymienić należy następujące: (i) zmiana brzmienia art. 31 ust. 2 projektu nowej ustawy poprzez objęcie jego treścią także spółki dzielonej przy podziale przez wydzielenie, na wzór art. 546 § 1 k.s.h. w brzmieniu po nowelizacji z dnia 9 listopada 2018 roku⁸; (ii) zmiana brzmienia art. 31 ust. 2 projektu nowej ustawy poprzez zastąpienie pojęcia „dnia dokonania połączenia lub podziału“ utrwalonym na gruncie prawa spółek pojęciem „dnia połączenia lub podziału“; (iii) zmiana brzmienia art. 31 ust. 2 projektu nowej ustawy poprzez zastąpienie pojęcia „wielkości majątku przeniesionego, według stanu z chwili przeniesienia“ pojęciem analogicznym jak w przepisie art. 546 § 1 k.s.h., tj. „wartości aktywów netto przyznanych każdej spółce w planie podziału“; (iv) sprecyzowanie w treści art. 30 projektu nowej ustawy przesłanek ponoszenia odpowiedzialności przez podmiot będący beneficjentem procesu łączenia.

Podjęte w ramach dysertacji rozważania potwierdziły także tezę o braku ciągłości statusu karnoprosesowego spółki w wypadku ustania jej bytu prawnego na skutek likwidacji. Jednym z głównych wniosków płynących z dokonanej analizy jest brak możliwości zapewnienia ciągłości karnoprosesowego statusu pokrzywdzonego spółki po wygaśnięciu jej bytu prawnego. Na przeszkodzie rozciągnięciu statusu pokrzywdzenia na współników i akcjonariuszy spółki, której dobro prawne stało się przedmiotem zamachu, stoi zasadniczo sama istota osobowości prawnej – szczególne znaczenie w tym kontekście przybiera zasada prawnej odrębności spółki od jej udziałowców oraz jej wymiar przejawiający się w braku odpowiedzialności tych ostatnich za zobowiązania spółki. Na aprobatę nie zasłużyła także koncepcja posłużenia się *analogiam legis* do przepisu art. 52 § 1 k.p.k. i przyznania współnikom i akcjonariuszom spółki uprawnień na wzór tych, w które ustawodawca wyposażył osoby fizyczne wymienione w tym przepisie. Na tle podjętych rozważań nie dostrzeżono konieczności wprowadzenia do Rozdziału 4. Kodeksu

⁸ Nowelizacja art. 546 § 1 k.s.h. dokonana ustawą z dnia 9 listopada 2018 roku o zmianie niektórych ustaw w celu wprowadzenia uproszczeń dla przedsiębiorców w prawie podatkowym i gospodarczym, Dz.U. 2018, poz. 2244. Zmiana weszła w życie dnia 1 marca 2019 roku, a przepis art. 546 § 1 k.s.h. po nowelizacji uzyskał następujące brzmienie: „Za zobowiązania przypisane w planie podziału spółce przejmującej lub spółce nowo zawiązanej **spółka dzielona** (*podkreślenie A.W.D.*) oraz pozostałe spółki, na które przeniesiony majątek spółki dzielonej, odpowiadają solidarnie przez trzy lata od dnia ogłoszenia o podziale. Odpowiedzialność ta jest ograniczona do wartości aktywów netto przyznanych każdej spółce w planie podziału.“.

postępowania karnego regulacji na wzór 52 § 1 k.p.k., a odnoszącej się do osób prawnych. Stałaby ona bowiem w sprzeczności z całym spektrum przepisów Kodeksu spółek handlowych oraz naturą spółki kapitałowej.

Wnioski w zakresie wpływu wygaśnięcia bytu prawnego spółki kapitałowej na odpowiedzialność podmiotu zbiorowego można w zasadzie ująć syntetycznie i sprowadzić do następującego stwierdzenia: odpowiedzialność spółki na podstawie przepisów u.o.p.z. wygasa każdorazowo wraz z ustaniem bytu prawnego spółki. W aspekcie karnoprocesowym skutkiem likwidacji spółki jest umorzenie postępowania albo – zależnie od jego fazy – niewszczywanie.